

С. П. ЧИЧИРКІНА

**ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ
СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ**

Розглянуто форми та способи подолання протидії розслідування службового підроблення.

Ключові слова: форми протидії; службове підроблення, правоохоронні органи, службові особи

Рассмотрены формы и способы преодоления противодействия расследованию служебной подделки.

Ключевые слова: формы противодействия; служебный подлог; правоохранительные органы, служебное лицо.

In the article we consider the forms and ways of overcome the anti-counterfeiting official rozsliduvannya.

Key words: forms of counteraction; official forgery, law enforcement agencies, officials.

Протидія розслідуванню з метою уникнути відповідальності за вчинене завжди супроводжувала злочинну діяльність. За період існування злочинності вона розвинулася від елементарних кроків (вчинити злочин, коли ніхто не бачить, замаскувати свою зовнішність та ін.) до системи витонченої і відкритої протидії діяльності державних органів по боротьбі зі злочинністю¹.

Головною рисою сучасної протидії розслідуванню виступають різноманітні форми, які, в свою чергу, поділяються на внутрішні та зовнішні.

До перших належать: спотворення інформації. Як різновид – підміна відомостей і доказів; знищення інформації та речових доказів; приховування інформації по справі, яка розслідується; відмова підозрюваного від дачі показів; ухилення від явки на допит; знищення, приховування або фальсифікація службових документів.

До другої належать: чинення тиску (впливу) на всіх осіб, від поведінки і показань яких залежить можливість встановлення істини у справах, що розслідуються (потерпілого, свідка, слідчого, експерта та ін.)²; втручання у процес розслідування корумпованих представників органів державної влади; використання корумпованих працівників правоохоронних органів для протидії розслідування; неправні дії щодо слідчого або інших осіб, які тією чи іншою мірою беруть участь у розслідуванні; утворення негативної суспільної думки щодо процесу розслідування.

Як слушно зазначає В.Ю. Шепітько, дедалі актуальнішим стає вивчення нових форм протидії розслідуванню: використання засобів масової інформації з метою перешкоджання розслідування, використання корупційних механізмів для протидії, фальсифікація доказів співробітниками правоохоронних органів, використання психічного або фізичного впливу щодо учасників кримінального процесу зацікавленими особами³. Як показує практика, протидія розкриттю і розслідуванню злочинів може бути спрямована на приховання злочину загалом, окремих епізодів злочинної діяльності та участі в ньому певних осіб; на ухилення від кримінальної відповідальності⁴.

Як зазначає В. К. Лисиченко, злочинні групи, які мають у своєму складі поса-

дових осіб державних владних структур, виявляються поза конкуренцією зі своїми супротивниками, яких вони усувають за сприяння своїх заступників, самі ж залишаючись «недоторканими» для правоохоронних органів⁵.

Отже, залучення чиновників владних структур до злочинної діяльності ускладнює ефективну боротьбу з ними. Так, «...сучасна протидія розслідуванню змінилася не тільки якісно (нові форми, засоби та методи здійснення), а й масштабно, особливо в рамках діяльності організованої злочинності»⁶.

В. П. Бахін вважає, що за спрямованістю, характером і способом здійснення протидія розслідуванню поділяється на два основні варіанти: а) здійснювана в процесі підготовки і вчинення злочинів, головне завдання якої полягає у виключенні або істотно обмеженні складової інформації, що може потрапити до рук правосуддя (знищення слідів, «не залишення» свідків злочину, заходи з направлення слідства хибним шляхом); б) виконувана у процесі розслідування вчинених злочинів (дія на самих різних осіб і за найрізноманітнішими каналами). Зокрема, вплив на учасників кримінального процесу (підкуп, погрози, шантаж тощо); безпосередній тиск на слідчого; опосередкований вплив (безпідставне вилучення кримінальної справи з провадження, доручення іншої ділянки роботи)⁷.

Під час проведення розслідування тактичні хитрощі злочинців спрямовані на: встановлення рівня поінформованості слідчого; отримання від слідчого інформації про обставини, які їх цікавлять; відволікання слідчого від вирішення намічених завдань; провокування з метою вивести слідчого із рівноваги, щоб відхилитися від його «стрімких атак»; дискредитацію зібраних слідчим доказів і т.п.⁸

На підставі вивчення судово-слідчої практики до найбільш поширених способів протидії розслідуванню службових підроблень з боку посадовців ми віднесли: 1) відмову видати з підприємства, установи чи організації документи або предмети, які витребуються слідчим; 2) обмеження доступу слідчого до необхідної йому інформації; 3) відмову надати зразки для порівняльного дослідження; 4) здійснення «тиску» на слідчого через корумповані зв'язки у правоохоронних органах або органах влади і управління; 5) повідомлення про незнання незаказності документа при його підписанні; 6) заперечення винагороди або іншого корисливого мотиву при вчиненні фальсифікації документів; 7) протидію розслідуванню з боку захисника.

Наведені способи істотно впливають на пошук відповідних форм і методів діяльності в рамках розслідування службових підроблень, визначення напрямів удосконалення організації досудового слідства в цілому і окремих слідчих та процесуальних заходів, зокрема.

Протидія посадовців, які займаються злочинною діяльністю у сфері службових відносин, направлена на перешкодження встановленню об'єктивної істини при провадженні у кримінальній справі, як правило, полягає в обмеженні доступу слідчого до необхідної йому інформації.

Так, посадовці можуть перешкоджати видачі документів, які витребуються органами розслідування, або матеріальних об'єктів, необхідних для виявлення слідів злочину, а також отримання зразків для порівняльного дослідження. Своєї дії (бездіяльність) при цьому вони обґрунтовують відсутністю необхідних джерел інформації нібито через передачу об'єктів до іншої установи або їх знищення внаслідок відсутності потреби, закінчення термінів зберігання та експлуатації.

За ситуації, коли посадовці заявляють про відсутність необхідних слідчому об'єктів, рекомендується перевірити достовірність такої інформації, встановити,

хто і коли востаннє бачив або використовував конкретний об'єкт, перевірити документи на передачу або знищення шуканих предметів, допитати осіб, які підшивали ці документи, встановити час, місце і порядок складання, реєстрації, причини їх передачі або знищення. При цьому підлягають з'ясуванню низка питань, пов'язаних з тим, хто, коли, із якої причини (мотиву) дав вказівку про рух документа або предмету, чи не порушувався порядок виконання операцій, передбачених чинними нормативними актами (про діловодство, про службу таємниці та ін.), та відповідним порядком, прийнятим на даному підприємстві, установі, організації. Для уникнення цього способу протидії Н. І. Клименко пропонує не витребувати, а безпосередньо оглядати і вилучати документи, тому що в іншому випадку це позбавляє слідчого можливості знайомитися з умовами їх збереження, внутрішнього обігу тощо, а також не виключає можливості їх знищення і фальсифікації зацікавленими особами⁹.

Крім того, перевіряють, чи дійсно документи або предмети, необхідні слідчому, передані в інші організації, знищені, і якщо необхідно, то допитують учасників цих дій, з'ясовують, хто був присутній при їх передачі, знищенні або безпосередньо здійснював зазначені дії та ін.

Аналогічному опитуванню або допиту підлягають особи, які здійснювали приймання або знищення шуканих об'єктів. Це дозволяє виявити непоінформованість суб'єктів про низку деталей, які повинні бути відомими учасникам дійсної передачі-знищення.

У осіб, які підтвердили особисту участь у знищенні документів або предметів, що представляють інтерес для слідства, бажано з'ясувати яким способом здійснювалося знищення (термічне, хімічне, механічне), які при цьому використовувалися засоби, інструменти, де знаходяться можливі залишки знищених об'єктів. За можливості ці залишки та інструментарій піддаються експертному дослідженню.

Одночасно вживаються заходи для пошуку предметів, що представляють інтерес для органів розслідування. Характеристики предметів, несподівані зміни в поведінці зацікавлених осіб дозволяють висунути обґрунтовані припущення про долю цих предметів. Паралельно з їх пошуком організовується збирання відомостей з інших джерел, вивчення особисто слідчим або із залученням спеціалістів документів, які дозволяють з'ясувати цю або подібну операцію.

Ситуації, в яких слідчому відмовляють у видачі запитуваних об'єктів під приводом відсутності осіб, відповідальних за їх зберігання, повинні прогнозуватися. Для попередження виникнення подібних ситуацій вивчають порядок використання і зберігання відповідних об'єктів у конкретних підрозділах, установах, організаціях, чи не змінився він, встановлюють осіб, відповідальних за збереження об'єктів, перевіряють присутність (відсутність) їх на робочому місці в різні періоди службового часу, з'ясовують також, у кого з колег відповідальної особи, його підлеглих, керівників або коменданта будівлі знаходяться дублікати ключів від сховищ – сейфів, шаф, кабінетів, інших місць зберігання потрібних слідчому об'єктів. Вивчення посадових інструкцій співробітників підприємств, установ, організацій дозволяє встановити взаємозамінність з конкретними службовими особами на період їх тривалої відсутності у зв'язку з хворобою, відпусткою, службовим відрядженням тощо.

Службові особи, які не зацікавлені у встановленні об'єктивної істини по кримінальній справі про службове підроблення, чинять «тиск» на слідство через

керівників або впливових працівників правоохоронних органів.

Протидія службових осіб підприємств, установ, організацій, які вчинили службові підроблення, здійснюється шляхом використання корумпованих зв'язків з керівниками або впливовими працівниками правоохоронних органів. Корумпованими зв'язками є взаємовигідні стосунки між окремими особами або організаційними групами й особами, які володіють владними, управлінськими і розпорядницькими повноваженнями в державній, підприємницькій і суспільній сферах, що спрямовані на використання службового статусу чи суспільного впливу останніх шляхом здійснення протиправних дій, і засновані для одержання різних благ, послуг, пільг та інших переваг¹⁰.

Корумповані посадовці, які працюють у правоохоронних органах, як правило, включаються в організацію протидії розслідуванню з моменту затримання підозрюваного або з початку проведення початкових слідчих дій. Іноді вони мають можливість контролювати й хід оперативно-розшукової роботи, що ще більше підсилює їх протидію розслідуванню¹¹.

Способами протидії розслідуванню з боку корумпованого посадовця правоохоронного органу можуть бути: «витік» інформації про хід розслідування (як правило, ознайомлення з кореспонденцією в секретаріаті, в обліковому відділенні; контроль за надходженням речових доказів у кімнату їх збереження та ін.); дезінформація слідчого про подію, що розслідується (надання документів, що містять неправдиву інформацію, спотворення справжніх даних у документах); позбавлення слідчого можливості перевірити ще раз наявну інформацію; організація психічного або фізичного впливу на слідчого або на учасників процесу; усунення слідчого від провадження у кримінальній справі¹².

При цьому корумповані зв'язки використовуються для компрометації конкретного слідчого або виконуваних ним слідчих дій з метою прийняття керівництвом правоохоронного органу у таких кримінальних справах необ'єктивних рішень. Для подолання такої форми протидії застосовують спеціальні сили і засоби (наприклад, підрозділів внутрішньої безпеки, оперативно-розшукові заходи), тобто специфічні методи дії на осіб, які приєдналися до протидії підозрюваній службовій особі і виконують її прохання і незаконні вимоги.

У разі подолання протидії розслідуванню, яке здійснює корумпований працівник правоохоронного органу або посадовець органу державної влади, ефективними можуть бути офіційні попередження особам, які виявляють активність та інтерес до справи, і навіть попередження про можливість їх допиту як свідків у справі, що розслідується, а також направлення спеціальних запитів до органів, у яких вони працюють, про надання інформації щодо цих осіб, необхідної для розслідування тощо. Ефективним засобом подолання такого виду протидії є й вимога формального документального підтвердження пропозицій та вимог службових осіб у справі, а також фіксація таких вимог за допомогою оперативно-розшукових заходів¹³.

Крім вищезазначеного, протидія під час розслідування службових підроблень з боку службових осіб, які підозрюються у протиправних діях, виявляється у запереченні здійснення підробки на користь певної особи та ін.

Слідчий повинен прогнозувати відповідну поведінку підозрюваного та завчасно, до його допиту, відібрати документи, які викривають цю службову особу. Можливості прогнозування такої поведінки підозрюваного у службовому підробленні існують у слідчого, оскільки практично у всіх випадках перед пору-

шенням кримінальної справи проводиться дослідча перевірка.

Службові особи, які підозрюються у вчиненні підробки документів, можуть звертатися до адвокатів, які зарекомендували себе як особи, які «вирішують» будь-які питання з правоохоронними органами. Так, Ю. П. Гармаєв звертає увагу на активну участь несумлінних адвокатів у корупції. Він наводить класифікацію виявів хабарництва, учасниками якого є адвокати. Так, за сферою розповсюдження таке хабарництво поділяється на: вчинюване у середовищі правоохоронних і судових органів, органів юстиції; скоюване в інших державних органах, органах місцевого самоврядування, державних і муніципальних установ¹⁴.

Наділення захисника правом мати з підозрюваним побачення, участі в допиті підозрюваного та в інших слідчих діях з його участю, а також правом знайомитися з протоколами слідчих дій з участю його підзахисного, дає змогу йому вже на початку розслідування службового підроблення, отримати інформацію про докази, що має у своєму розпорядженні слідчий. Унаслідок цього при допиті підозрюваного слідчий у певному значенні втрачає «свободу» в тактичному використуванні доказів.

З метою усунення таких форм протидії розслідуванню вимагань взаємодія слідчого з адвокатом при розслідуванні діяльності ОЗГ повинна будуватися виключно на офіційній процесуальній основі. За можливості слідчий повинен уникати неформальних контактів із захисником підозрюваного у справі, зустрічатися з ним без присутності сторонніх осіб, які, за необхідності, можуть згодом виступити свідками в разі організації провокації у справі. Водночас важливо, щоб у всіх слідчих діях, у яких бере участь захисник, слідчий був повним господарем становища, що й передбачено кримінально-процесуальним законодавством (ст. 44–48 КПК України).

Важливо весь цей час і всіма законними засобами впливати на суб'єктів протидії, поки вони не відмовляться від негативної діяльності. Проведене нами дослідження показало, що найбільш ефективним при подоланні протидії розслідуванню з боку службових осіб є: пред'явлення посадовцям письмових та речових доказів їх участі вчиненні злочину (40,2 %); повідомлення про поінформованість слідчого щодо заходів протидії, які здійснюють підозрювані, і настання відповідальності за такі дії (15,6 %); переконання (37,3 %); звернення слідчого у вищестоящі для посадовця інстанції з проханням вжити до нього заходів реагування (17,8 %); зазначення про врахування допомоги слідству під час розслідування злочину, що буде враховано судом як пом'якшуюча обставина (22,6 % опитаних слідчих органів прокуратури).

Таким чином, найбільш поширеними способами протидії розслідуванню службових підроблень з боку посадовців є: відмова видати з підприємства, установи чи організації документи або предмети, які витребуються слідчим; обмеження доступу слідчого до необхідної йому інформації; відмова надати зразки для порівняльного дослідження; здійснення «тиску» на слідчого через корумповані зв'язки у правоохоронних органах або органах влади і управління; давання неправдивих показань; протидія розслідуванню за допомогою захисника.

Для подолання протидії розслідуванню службових підроблень рекомендовано: блокування впливу з боку корумпованих працівників; переконання підозрюваного (обвинуваченого); звернення до спеціальних підрозділів; прогнозування можливих способів протидії та своєчасне вжиття відповідних заходів; забезпечення збереження таємниці досудового слідства; створення та діяльність слідчо-опе-

ративної групи та ін.

1. *Карагодін В. Н.* Преодоление противодействия предварительному расследованию. – Свердловск : Урал. гос. ун-т, 1992. – С. 176; *Трухачев В. В.* Правовые и криминалистические средства предупреждения, выявления и нейтрализации преступного воздействия на доказательственную информацию: Автореф. дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09. – Воронеж, 2001. – С. 32. 2. *Бахин В. П.* Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). – К., 2002. – С. 203. 3. *Шепітько В. Ю.* Вибрані твори / Избранные труды. – Х.: Видавничая агенція «Апостіль», 2010. – С. 422-423. 4. *Корж В. П.* Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности: [Монография]. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. – С. 254. 5. *Лисиченко В. К., Шехацов Р.М.* Форми та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: Наук.-практ. посіб. – К.: Атіка, 2009. – С. 78-79. 6. *Александренко Е. В., Бахин В.А., Картов Н.С.* Противодействие расследованию: мнение практиков и населения // Вісник ЛПВС МВС України. – 2001. – № 3. – С. 210. 7. *Бахин В. П.* Криминалистика. Проблемы и мнения (1962–2002). – К., 2002. – С. 204-205. 8. *Бахин В. П.* Тактика преступников / Тактические приемы противодействия преступников следствию. – К.: Изд-во Семенко Сергея, 2009. – С. 7-8. 9. *Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів:* Наук.-практ. посібник / За ред. Н. І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с. С. 93-94. 10. *Аркуша Л. І.* Основы методики выявления и расследования организованной преступной деятельности при наявності корумпованих зв'язків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – С. 12. 11. *Яблоков Н. П.* Расследование организованной преступной деятельности: Практик. пос. – М.: Юристъ, 2002. – С. 159. 12. *Мешков В.М.* К вопросу о разоблачении коррумпированных лиц в ходе предварительного следствия // Организованная преступность: уголовно-правовые и криминологические проблемы: Сб. науч. тр. – Калининград: Калинингр. ун-т. 1999. – С. 56–64. 13. *Титова Е. С., Джикия В.К., Будников В.А.* Противодействие раскрытию и расследованию хищений грузов на транспорте организованными преступными формированиями и особенности его преодоления // Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений: Сб. науч. статей. – М.: Акад. управл. МВД РФ, 2007. – С. 200. 14. *Гармаев Ю. П.* Участие недобросовестных адвокатов в организованной преступности и коррупции: комплексная характеристика и проблемы противодействия (материалы спецкурса). – Иркутск, 2003. – С. 72-73.